

O zlatém dnu maloživnosti.

(Řeč o slavnostní valné hromadě Zemské jednoty řemeslných a živnostenských společenstev v království Českém v Praze dne 17. září 1905. Vyšlo jako brožura v Praze 1905).

Velectěné shromáždění! Počítám si za nemalou čest, že jsem byl vyzván, abych ve Vaší dnešní schůzi, jež má ráz jubilejní, promluvil několik slov úvodních. S míst vynikajících bylo již ctěné shromáždění pozdraveno. Dovolte i mně pozdrav pronést, ač sám jsem tu hostem. Pozdrav vřelý nikoliv jen osobám, ale duchu, jež tu vítám — duchu sebedůvěry, plodného počínu a cílého snažení, v němž tkví zdravé kořeny všech podobných svazů, jakým jest Váš, duchu, jehož potěšitelné známky stopuji ve výroční zprávě Vám předložené a který také vane tímto shromážděním. Neboť kdyby v duchu tom nekotvily Vaše snahy, vznik svůj a vůdčí myšlénky z něho nečerpaly, co by vlastně bylo existenčním důvodem Vaší Jednoty a k čemu by byl i tento sjezd sám?

A pravda-li to, pak mohou jíti dále a říci, že síla toho ducha a dosah jeho působnosti určuje míru významu Vaší Jednoty nejen s hledištěm povšečně společenského, nýbrž také a především s hledištěm našeho národního.

Společenské složení našeho národa odchyluje se, jak známo, od společenského složení mnohých jiných, ku kterým vzhlížíme jako k národům silným, všestranně ve svém bytí a vývoji zabezpečeným. Odchyluje se v tom, že jsou v našem společenském složení národním dosud poměrně slabě zastoupeny jisté vrstvy tak řečených tříd vyšších, významné hmotnou svou vahou a podnikatelským vůdcovstvím v oboru výroby a obchodu. Pokud jde o třídy výrobní, tkví tedy hospodářská síla a mohoucnost našeho národa především v jeho vrstvách středních, je podmíněna jejich přičinností a pokrokovou zdatností. K nim obrací se naše naděje. Neboť z nich pojítí musí zdravým a vydatným společenským vzestupem doplnění vrstev nás početně dosud slabých. Z nich musí vyjítí náprava povážlivé jednostrannosti, kterou jeví život náš národní tím, že synové jeho až příliš se hrnou do povolání větší menší měrou učených, jež otevírají cestu do postavení služebných. Jen po službičce, třeba skrovné v postavení závislém, pachtí se český člověk a to ani snad ne tak z neúcty k hmotné práci — vždyť duševní, inteligenční živel v každém druhu hmotné práce stoupá — jako spíše z bázně před tuhou a vytrvalou námahou těla i ducha, kterou ukládají nynější poměry každému, kdo ve výrobních třídách chce platně

obstát a k vyšším stupňům blahobytu se vyšínout. Tak nápadným je rozdíl společenského vývoje u Němců a u nás! Jim vadí všude v německém kraji český úředník, ale německých není dost. Ochotně bychom s nimi vyměnili své postavení a viděli raději více svých lidí v držení a vedení velkých závodů průmyslových a obchodních. A proto zlo tak řečeného proletariátu inteligentního u nás vystupuje nad obzor hrozivěji než u našich spoluobčanů německých. Ono může býti zažehnáno jen zdárným rozmachem středních našich tříd výrobních.

Leč naproti těmto tužbám stojí pesimismus podoby dvojí. Jednak škarohlídství, které vůbec popírá udržitelnost řemeslné malozivnosti. Jednak domnění, že ona se dá udržet jen pomocí radikálně obmezujících zářezů zákonodárných. Obojí názor jest pesimismem zhoubným, protože vysiluje, zmalátňuje a ochromuje.

Prve řečený názor snad více ještě než ve vrstvách řemeslnictva samého rozšířil se mezi lidmi, kteří se obírají politikou, národním hospodářstvím a vůbec sociálními studiemi. Kořeny jeho hledati sluší především v mohutném dojmu, kterým na lidi století devatenáctého působil převrat techniky výrobní od konce století XVIII. To byl převrat mocný, pravá revoluce, jejíž stopy jsou v osudech a poměrech lidských mnohem vydatnější než účinky kterékoliv revoluce politické. Když lidé v těch oborech výrobních, ve kterých stroj nejprve pronikati počal, viděli jeho neodolatelny postup naproti dosavadním způsobům výroby, zpovszechňovali ty účinky, jež přispišovali v utkvělém již názoru stroji, i tam, kde vlastně nebylo ani soutěže stroje, nýbrž jen vítězství dokonalejších tvarů organisace obchodní, obyčejné. A nejmocnější opory nabyli skličující názor, že není řemeslu pomoci a zánik jeho že jest obecně neodvratný, v učení Karla Marxe, proslulého učitele socialismu. On nalezl pro ten názor důmyslně sosnované učení, které svou promyšleností a zdánlivě železnou logičností imponovalo nejen pravověrným stoupencům Marxovým, nýbrž i mnohým národním hospodářům, kteří nepřijímali šmahem celek Marxova učení. Právě ty velké účinky, které vyvolávaly v jistých oborech přeměny techniky, zdály se býti dokladem pro širší a obecnou platnost toho zjevu.

Ale čas otrásl i zdánlivě pevným učením Marxovým. Odkryty byly některé slabosti jeho metody, některé klamné podklady jeho teorií a v nejednom směru se nespĺnily aniž plní předpovědi na nich zbudované. Neodvratné podmaňování velkých závodů malými nedá se naprosto dokázati v rolnictví a také vzhledem k průmyslu přivedly nás výsledky historicko-statistického zkoumání už namnoze k názorům střízlivějším.

Nelze upříti, že velkovýroba strojová zadala smrtelné rány značnému počtu někdejších maloživností a že mnohým jiným existenční zápas stížen byl novověkými změnami v dopravnictví, jež vymanily spotřebitele ze závislosti na místních výrobcích. Konečně i lepší organisace obchodu usnadnila ve způsobech opatřování potřeb jisté počiny, které pro mnohé maloživnosti byly bolestné. A přes to vše není příčiny k zoufání. Během trvání několika málo pokolení nadmíru se proměnily bývalé způsoby života v městě i na venkově, které starším z vrstevníků našich ještě z vlastní zkušenosti jsou známy. Ve století minulém více než v kterékoliv době dřívější podlely způsoby tak řečené naturálnohospodářské vydatnému rozkladu. Množství věcí, které si ještě svou vlastní prací pro vlastní potřebu vyráběly domácnosti našich dědů a pradědů, nevyrábí se více domácnostně, nýbrž odbírá se, kupuje se. My však, když myslíme na přešínování se od bytu s malých na velké závody výrobní, příliš málo účtujeme s okolností, že nezůstala během posledních padesáti let poptávka po výrobcích napořád stejnou i co do druhů i co do množství každého druhu, že tedy neběží napořád o stejné množství výrobků. Poptávka po různých produktech postupným opouštěním naturálního hospodářství ohromně se rozšířila a zatím co velkovýroba některým maloživnostem ubírala možnosti odbytu, rozšiřovala se zároveň, zrychleným opouštěním starých obyčejů naturálnohospodářských, možnost odbytu a existence mnohým odvětvím výrobním, a to také živnostem drobnějším. A tak čas sám na jedněch stranách aspoň trochu napravoval, co na jiných mařil.

Není pochyby, že pohynuly mnohé druhy četně obsazené větve maloživnosti. Ani každá z dosud trvajících nedá se zachovat, neměli se přispustiti jednostranná záповěď na vynálezy a technické pokroky. Ale přece jen po více než stoletém vítězném postupu strojové techniky ukazuje nám statistika, že celkem v poměru k počtu obyvatelstva malých živností na počet neubývá, spíše časem přibývá, byť nám i suchá čísla její arci nepovídala, jak se vede lidem v četně obsazených skupinách nejmenších závodů v některých větvích řemesel. I ve mnohém z těch odvětví, jež ve svých představách pokládáme už za výlučné působiště velkých továrních podniků, vykazuje nám statistika poměrně malý počet sil dělnických průměrem na jednotlivý závod vypadajících, tak že i tu patrně ještě udržují se vedle velikých závody menší a dosti malé. Není tudíž přes všechny jednotlivé křiklavé příklady ještě tak zle, jak škarohlídské formule hlásají.*) A jistou

*) Podle statistiky sčítání závodů živnostenských ze dne 3. června 1902 připadlo na každých 1000 průmyslových závodů (velko- i malovýrobních, čítajíc sem

poměrnou útěchu nám také poskytuje svědek nepodplatný — historie. Poučujet nás, že nejsou tak naprosto pravdivy výroky často slýchané, jakoby ono »zlaté dno« řemesla v dřívějších dobách bylo výhradně platilo a teprv v naší náhle bylo vyraženo. Čím více nám pilné badání odkrývá podrobné obrazy minulosti, tím více nalézáme dokladů, že i v dobách dřívějších, kdy řemeslníci pomocí zřízení cechovního měli velkou měrou v moci své závory, po jakých dnes jako po bezpečné spáse touží, celým větvím vedlo se zle, téměř nikdy nescházivaly stesky těch i oněch na špatné výdělky, i v ceších zámožných nescházivali mistři s chatrným výdělkem, chudí a schátralí. Rozmach a rozkvět střídal se s dobami úpadku, často závisel na vnějších podmínkách, skutečný rozkvět pak vždy spolu na vnitřní síle a zdatnosti, kterou dovedli příslušníci řemesla vyvinouti, na energii, čilém počinu i plodné součinnosti. A tak nám ani minulost nedává práva malovati si přítomnost jako hotový kontrast její jen barvami černými, aniž dává přítomnost sama za pravdu zmalomyslněným zoufalcům. Převelký obor malých živností se udržuje a udržeti se dá.

Není arci možno a myslitelné, aby se v každém odvětví maloživnosti,

i pachty zemědělské a obchodní zahradnictví) průměrně takových, jež se skládají, i podnikatele vpočítajíc, z

	z jediného zaměstnaného	2—5	6—10	11—20	21—100	101—300	přes 300
				zaměstnaných			
v celém Předlit.	381	505	47	18	16	3·5	1·3
v Čechách	403	496	42	17	18	4·4	1·7
na Moravě	391	495	42	16	16	4·0	1·0
ve Slezsku	363	507	57	20	25	6·1	3·8

Shrneme-li prvé dvě kategorie (závody o 1—5 zaměstnaných, zaměstnavatele vesměs už v to čítajíc) v jednu jako vlastní maloživnosti průmyslové č. řemeslné závody, druhou až čtvrtou v úhrn jako skupinu středních a poslední dvě jako skupinu velkopodniků, dostaneme tato čísla: u průmyslových živností vypadá v Čechách skoro 90 procent, na Moravě přes 88 a ve Slezsku 87 procent na maloživnosti a jedině ve vysoce průmyslovém Slezsku dosahuje počet velkozávodů (zaměstnávajících 101 a více osob) bezmála jedno procento, v Čechách a na Moravě málo přes půl procenta. A jsou to země vynikající měrou průmyslově vyspělé! Když vezmeme v počet všechny zaměstnané (chefy i pomocníky s učni a dělníky), shledáme, že na každých 1000 lidí v průmyslu zaměstnaných vypadne ve Slezsku 478, na Moravě 595 a v Čechách 632 zaměstnaných v malých neb středních živnostech. Na jeden ze všech dotčených samostatných průmyslových závodů velkých, středních, malých dohromady — vypadne v Předlitavsku průměrem jen 4·5 zaměstnaných osob, v Čechách 4·8, na Moravě 5 a v samém nejvyšším průmyslovém Slezsku 7·4! V obchodních živnostech s pevným usazením (na rozdíl od podomního) jsou čísla pro malé živnosti ještě příznivější. Z každého tisíce samostatných podniků obchodních vypadá na podniky, v nichž je zaměstnáno 1—5 osob, průměrem v Předlitavsku vůbec 976, v Čechách 962, na Moravě 955, ve Slezsku 960; na jeden obchodní závod průměrem zaměstnaných v Předlitavsku vůbec 1·9, v Čechách 1·75, na Moravě 1·71 a ve Slezsku 1·8 osob! To tedy nejsou ještě čísla, která by svědčila o tom, že světlo životní maloživnosti dohořívá.

kteřá se udržuje a udržeti dá, vedlo všem příslušníkům jejím dobře. Ale to je cíl oprávněný i dosažitelný, aby se u těch přemnohých, jež dají se udržeti, dobře vedlo každému, kdo se přičiňuje, kdo se statně drží na správných kolejích. Zbytečno by bylo zajisté právě ve shromáždění Vašem vykládati, že ani v těch četných větvích maloživností, jež jsou udrženi schopny, není myslitelno udržení na kolejích starodávných zvyklostí. Mnohem větším jest dnes vliv soutěže i mezi malovýrobci, účinky zdokonaleného dopravnictví, změn vkusu i oprav ve způsobech a prostředcích výrobních. Tak stoupá za dnešních poměrů venkonce u všech živností do popředí vedle odborné znalosti výrobnické i dovednost obchodnická, vlastností podnikatelské. To jest prostě nutnost doby. Nevede se v té příčině už ani rolníku jinak. Rolník náš ještě okolo roku 1850 malou měrou byl nucen, aby se staral o obchodnickou stránku při své živnosti. Neměl zapotřebí, aby se trdil poměry trhu a odbytu. Největší část svých skrovných potřeb obstarával domácí výrobou, naturálnohospodářsky. Pole vzdělával dle ustálených, od praotců zavedených postupů, podle starodávných selských regulí. Na trh vezl nebo handlíři prodával jen malou část své sklizně, přes nejbližší okolí o trhové poměry se nestaral a neměl ani mnoho potřeby se starati. Soutěž kruhů vzdálených mu nevadila. Rolník dnešní musí i způsoby osevu měniti dle toho, jaké jsou podmínky odbytu, jež závisí na poměrech světového trhu. Nepomůže mu, ví-li lépe, jak orat a sít. Nesejde jen na tom, aby měl dobré a vhodné nářadí a věděl jím zacházet. Nemenší měrou než na tom všem závisí zdar či nezdar jeho na míře, jakou se vyzná v tržních poměrech, jak umí nakupovat a prodávat, zkrátka do jakého stupně jest spolu obchodnický čilým a obratným. Ze všechkoliv nároků, jež klade doba naše na všechny producenty, žádné se větší měrou nezvýšily nežli ty, které se týkají obchodnické, podnikatelské stránky.

I dlužno si vyznati upřímně, že zrovna v jisté poměrné nedostatečnosti českého člověka vzhledem k této základní podmínce všech živnostenských úspěchů vězí notný kus slabosti našeho života, pravá a vlastní příčina nejednoho neúspěchu, jehož kořeny hledávají se docela jinde. A přece nic nezpomůže jakékoliv klamně sebekonejšení. Počátek každé nápravy jest, že si uvědomíme, kde vězí naše slabosti. Pak teprv lze vytrvale a důsledně o jejich odstranění usilovat. A na tuto naši slabost sluší pamatovat už při výchově mládeže, vůbec pak musíme se přičiňovat o povznesení podnikatelské dovednosti všech svých vrstev výrobnických i obchodnických, přičiňovat účelně a soustavně. Čím lepší bude výsledek těch snah, tím lépe bude celému národu.

Mluvil jsem však ještě o jiném druhu pesimistického nazírání na věci. Jsou lidé, kteří příliš spoléhají na spásu, kterou mohou maloživnostem přinésti určité upravené zákony a opatření státní, určité způsoby zasahování vládního. Od určitého, často naléhavě požadovaného znění paragrafů zákonných očekávají nejedni výhradně nebo převážně spásu řemesel, svalují vinu z nezdaru na stát a vládu. Jsme sice všichni dnes vyhojeni z bludů tak řečeného zásadního liberalismu. Nevěříme více v kouzelnou moc čiré a naprosté svobody. Nepopíráme možnost plodné působnosti státu v záležitostech hospodářských, činíme na ni nároky, ukládáme státu úkoly ve všech směrech, kde pouhé osobní snažení jednotlivců zřejmě nestačí. Ale z druhé strany zase bezpodmínečná víra ve spasnost určitých úprav zákonných, přílišné spoléhání na ně, jež po střízlivění z hesel starého liberalismu myslí uchvacovalo, bere též už za své. A kdo se toho bludu ještě přidržuje, pozná, že to je spoléhání liché. Dějiny vlastně měly by nás z něho vyhojiti, nás syny národa, jehož celé novověké obrození je plodem svépomoci, která se osvědčovala i proti státu i duchu zákonů, ovšem — jak dosud na mnohých místech se plně nepoznává — vlastně k dobru státu.

Spoléhat, že pomocí zákonů tak či onak upravených vydobude se a vydobýti dá zlaté dno řemeslu, jest vlastně čirým pesimismem. Na štěstí, on již ustupuje. To vidíme také u zemědělců, na všem hnutí, jež zve se agrárnickým. Ještě před nedávnem snilo tu vše n. př. o velkolepém všeobecném vyvazení dluhů pozemkových za větší či menší pomoci státu a země. Už lze všude znamenati střízlivější nálady. Rolnictvo poznává, že mu bezpečnější cestu k vybrednutí z tísní přítomných otevírá účelně organizovaná svépomoc, zlepšení podmínek výrobních, racionální způsoby úvěru i platné a vydatné osvědčování ducha obchodnického. Pro ty cíle především dovolává se vhodných podkladů zákonných.

Také v živnostnictvu hlavy prozíravější už rozpoznávají, že počátek moudrosti pro stav živnostenský a nejbezpečnější páka jeho zvelebení jest vlastní zdatnost. Vědomí to podporováno jest zkušeností, radostnou a povzbuzující, že ještě napořád před našima očima v řadách živnostnictva vytrvalostí, energií, čilou všímavostí a podnikavostí, vůbec osobními vlastnostmi vyšínují se jednotlivci do lepších postavení, rozšiřují, zvelebují závody, stávají se postupně podnikateli většími — kdežto, jak známo, velkozávody mohutné v rukách druhého, třetího pokolení už postonávají, upadají, přecházejí do jiných rukou nebo proměňují se v podniky akciové, aby jejich správa přejíti mohla na lidi působilejší. V tom je povzbuzující moment. Dokud je stále ještě možný takový sociální vzestup jednotlivců

z malých počátků, není ještě zpečetěna nadvláda velkokapitálu v tom smyslu, v jakém se obyčejně pojímává.

Máme tedy všecku příčinu hájiti si ducha sebedůvěry. Arci žádné takové sebedůvěry fantastické, která prýští z domnění, že národ náš má jisté bůh ví jaké výborné vlastnosti vrozeny a že mu všade vadí jen zevní překážky. To je lichá víra pohodlných lidí, již se musíme zhostiti. Neoddávejme se představám, že vynikáme vlastnostmi svými nad národy jiné. Nevím, které by to byly; nám právě schází hospodářská ctnost nejedna, která je u jiných národů už pevněji zakořeněna. Věřme raději, že dokonalou odborností, příčinností, všímavostí, přesností a poctivostí při vytrvalé energii dovedeme si jich také získati a soupeřům svým se vyrovnati. Tak vypadá sebedůvěra činorodá. A ji musíme vštěpovati už mládeži. V té příčině také škola musí se u nás ještě více sblížit s životem, větší měrou spolupůsobiti i k utužení hospodářských ctností, vštěpovati úctu k práci všeliké a v jisté míře poskytovat i některé povšechné věcné vědomosti v tom směru nejpotřebnější. Hlavně pak školy měšťanské, zvláště pak nově se utvářející čtvrté ročníky jejich, měly by tomu cíli se přizpůsobiti vydatně, aby usnadňovaly přechod do praktických povolání výrobních a obchodních místo do přeplněných povolání službové inteligence.

Ovšem bylo by nesprávně ukládati povinnosti řemeslnictvu a vůbec výrobním třídám našim a zapomínati při tom na povinnosti ostatních tříd národa vůči nim. Jest třeba pamatovati na národní vzájemnost na poli národohospodářském vůbec. Čím více naše třídy výrobní samy budou horlivě se zvelebovati, tím větším právem mohou žádati též odběratelskou ochotu českých lidí k českému výrobku. A kromě tohoto základního vodítka je tu ještě mnoho jiných spravedlivých požadavků, o jejichž plnění měla by všecka naše inteligence se starati. Vezmu jen pořádek v placení. Co trpí na příklad živnostníci platebním nepořádkem odběratelstva svého! Řádným plněním platičské povinnosti naproti živnostnictvu svému plníme také vlasteneckou povinnost a nepořádky se i s hlediště národně-vlasteneckého prohřešujeme.

To všecko náleží k ideí širší hospodářské vzájemnosti národní, kterou má osvědčovati všecka naše národní společnost. Uvědomění to dávno ještě dost neproniklo, ale je naléhavě potřebí, aby se šířilo a neslo ovoce. Na tom závisí hodný kus české budoucnosti. Arci obojího uvědomění je potřebí: vědomí, že máme povinnosti k českému výrobcí, a vědomí českého výrobce, že si je vykoupí jen zdatností svých výkonů.

Byl bych šťasten, kdybych se směl domnívati, že názory zde vyslovené nalézají souhlasu ve Vašem kruhu. A nejedna zkušenost mi to dosvědčuje.

Vy především ve své slibně se vyvíjející Jednotě jste povoláni býti mezi svým příslušnictvem šířiteli a nositeli činorodé sebedůvěry, která v krásném duchu vzájemnosti budí a tuží hospodářské ctnosti. Kde ony panují, tam nabývá pak též vážný pojem stavovské cti hlubšího významu a pronikne snáze i mysllemi dorostu. O tom může býti, jest a bude vždy spor, jaká ustanovení zákonná nejlépe by svědčila potřebám živnosti. Ale o tom nesmí býti mezi námi sporu, že zákon sebe lépe určitému ideálu našemu hovicí bude bezmocným, nebude-li v těch, pro něž jest dán, dosti osobní zdatnosti. Zákon může chybiti a přinésti tak škody. Leč i když je vadný anebo není-li ho vůbec, jest při potřebných vlastnostech povahy a dostatečné odborné zdatnosti přece možný poměrný zdar. Ale nemožný jest při sebe lepší koncepci zákona, scházejí-li osobní předpoklady u těch, pro něž je zákon dán. A proto jsou ony hlavní věci. Bez nich není zdaru, není požehnání. To sluší vštípit v českou duši. Není cíle, jenž by byl hoden větší námahy. I zde platí slovo básníkovo: Jen z ruky pilné naděje svitne. »Pilnou rukou« rozumíme v našem případě něco více než pouhou mechanickou, bezduchou neunavnost; vítěznou bude jen pilná ruka vedená duchem plodného počínu, inteligencí a silnými vlastnostmi mravními. Z ní plyne požehnání zdaru, jehož bych svrchovaně přál českému živnostnictvu, neustáváje věřiti v jeho lepší budoucnost.

Panství obchodu.

(Osvěta ročn. XI., 1881, str. 439—448 a 535—545.)

Vítězství velikých podniků klade se právem mezi charakteristické znaky novověkého vývoje hospodářského. Tažme se po příčině toho úkazu, a všechny hlasy řeknou: veliký kapitál. I ptejme se, jakou cestou veliký kapitál se panství domáhá? Devadesát ze sta otázaných pomyslí hned na stroje. Na vrub strojů píše se skoro napořád úpadek malých živností. Na stroj se hlavně myslí, když líčívá se — ač nikoli vždy bez ostrého přízvuku tendence — postupný proces hospodářského podmaňování sobě jedněch druhými, ve kterém mocnější potírá slabšího, sám nakonec ještě mocnějším podléhaje, takže co den řídne počet samostatných existencí hospodářských. Sama literatura odborná — celkem arci dosti chuda jsouc na spisy o předmětu řečeném způsobem exaktním jednající — úsudky takové